

Korszakformáló mítoszok nyomában

Eisemann György: *Ősformák jelenidőben*

Eisemann György Ősformák jelenidőben című tanulmánykötete szándékát tekintve azt tárja elénk, hogy az irodalmi jelenségeknek a mindenkori jelenből kiinduló értelmezése tekinthető a művek megragadható történetiségének alapjává. Ez az elgondolás ahhoz segítheti hozzá az értelmezőket vagy értelmező közösségeket, hogy az állandó újrafelismerések hermeneutikai tapasztalatával szemléljék a kulturális alakulásfolyamatokat.

A kötetnek a kéziratban még meglévő, de a kiadás során sajnálatosan lemaradt alcíme – *A modern irodalom és a mitológia kapcsolattörténetéhez* – tárgyszerűen utal az elemzések kiindulópontjára. A megközelítések módszerüket tekintve ahhoz az elgondoláshoz állnak közel, amely azt állítja tétele középpontjába, hogy a mítosz és az önértelmezés olyan összekapcsolható fogalmak, ahol az előbbi világítja meg, vagy éppen rejti el az utóbbit (*Paul Ricoeur*).

A *Komjáthy Jenő* lírájában felfedezhető Szophia-mítosz elemzése kapcsán a megismerésnek is egy hasonló aspektusa tárul fel. Ezen felfogás az „eredeti létmódra kérdez, s megvilágítja, hogy az ember a maga egész lényével kapcsolódik mindahhoz, amit az ősi »tudás« elvesztésével már önmagán kívülinek érez, s ami valójában a kozmikus egység és egyetemesség összefüggéseiként derülhetne ki” (*Szophia mítosza Komjáthy Jenő lírájában*). A mitológiai hagyománnyal való párbeszéd szükségességét is az az illuzórikus vágy motiválja, amely a valaha létezett, de mára már elveszett „ősi tudás” újrael-sajátíthatóságának képzetét fenntartja. A kulturális emlékezetnek ezen általánosan jellemző sajátossága az, ami a motívumértelmezések korszakokat átívelő és a múlt történetiségéből kiágazó módszerében is megfigyelhető.

A kötet nyitó írása, a *Hüperion és a görög templom (Hölderlin és Heidegger egy közös motívumáról)* szövegközi vizsgálódás keretében tárja fel az emberi szellem formálódásának a két szerző műveiben fellelhető koncepcióbeli hasonlóságát. A tanulmány következtetése: „A lét megjelenése a megértő elgondolásban ezért: szembesülés a történelmi folyamattal. A görög templom ilyen konfrontáció-

ban teremti az otthonos önmagára találás világát: romjai a gyászoló élet felé sugározzák a rejtett isteni epifániát és üzenetét.” Az önmagunkra találás a saját létezésünk tanúsításában nyeri el végső értelmét. A vándorlás és a lakozás a létezőhöz való tartozás részeként formalizálja a történelmi tudatot (vö. *Martin Heidegger: Hölderlin és a költészet lényege*).

A tanulmány összehasonlító módszere okán is felmerül a szövegközi kapcsolatok kétirányúságának a kérdése, hiszen a szövegek ontológiai státusát az intertextuális vizsgálódások oda-vissza játékában érdemes vizsgálni. „Aligha tagadható, hogy például Heidegger Hölderlin-olvasata és egyáltalán a Hölderlin-költészet művészetfilozófiájának középpontjába állító fejtegetései fontos alkotóelemét képezhetik a német költő műveit befolyásoló szövegösszefüggéseknek.” A nyitó tanulmány egy másik, szintén tanulságos megállapítása a költőiségben lakozás és az emlékezés közötti kapcsolat nyomán vetődik fel. Az időhorizontok összeolvadásának lehetőségét megteremtő emlékezet ugyancsak elengedhetetlen feltétele a szubjektum önértelmezésének. „Az ünnep múltjára való emlékezés itt csak a rá való várakozásként egzisztáló jövő felé lehetséges. A jelen dimenziója önmagában hiány, mely »üvöltő szélvészként« pusztítja el mindkét idői távlatot. A búcsúzás vándorélménye mellett tehát ott az emlék lakozás-formája: mindkettőben múlt és jövő között épül híd.” A léthelyzetek heideggeri magyarázata más századfordulós művek interpretációiban is megjelenik (*Midász a századfordulón; Tantalosz a századfordulón*). A nem-ott-lét mint negatív jelenlét vagy az időbeli „előrefutás” elgondolásának művészi változatú előzményei kerül-

nek az értelmezések középpontjába. A korábban már említett heideggeri gondolat – „az ember éppen saját létezésének (Dasein) tanúsításában az, ami” – a Móricz-próza kapcsán a következőképpen módosul: „...mivel a semmisítés nem irányulhat a semmire, hanem csak a létezőre: általa lehet az, ami” („Barbárok” a Móricz-prózában). A Móricz-novellák elbeszélői és szereplői nézőpontjának egybejárása, s ennek velejárójaként az egyenes és függőbeszéd összeolvadása nemcsak azt a következtetést vonhatja maga után, hogy ezen „szintézis így a szereplői tudat feltétlenségének hatását kelti, mely az elbeszélői szintet is átjárva uralkodik a szituáción...” Ennek ellenkezőjét is magában hordozhatja, melynek következtében nem egyértelműsíthető, kinek a nézőpontja uralkodik a szövegben. Ez pedig azt vonja maga után, hogy az olvasási módok függvényében alakul a narratív viszony felismerése és

megítélése. A nézőpontösszeolvadás gyakori jelensége a modern (nem beszélve a modernség utáni) irodalmi műveknek. Ezen narratív sajátosságra Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regényében is találunk példát. Az *Ősformák jelenidőben* egyik legalaposabb tanulmánya többek között a nyelv és a játék formáinak, az *Utas és holdvilág* kontextusában betöltött szerepét, s a szubjektum léthelyzetére gyakorolt hatását elemzi. Az én a játék folyamatában és a halál iránti vágyódásában egyaránt a létfeledés eltávolító tapasztalatát éli meg: „A hiány, vagyis a vákuum, melybe a vágy irányul, a szubsztancialitás fájdalmas káprázatából való boldog felszabadulásként akkor lesz tapasztalható, ha magába a nyelvbe beleírt vágyakozás – nyelvi alárendeltjei („játékosai”) által – a maga dialogikus-dramai útja végén megéri azt a pontot (a ha-

lált), mely az egész konstrukciót élteti azzal, hogy mint a konstrukció tagadása, önmagát távollevővé teszi.” A nyelv és a játék egyaránt megelőzi a szubjektumot. A beszélő vagy a játékos csupán csak médiuma azoknak a folyamatoknak, amelyeken keresztül e két fogalom működni képes: „A dramatizálás, a párbeszéddek segítségével alkotott produkciók lehetőséget nyújtottak arra, hogy egy olyan – a szubjektumot megelőző és magába olvasztó – rend inkarnálódjon, melynek

lényege éppen történelmi és nyelvi mivoltában található. A dialogikus viszonyban létrejövő, előre megállapított történés szerint létesülő, ám mégis rögtönzött jelentések áramlásában. S e viszonyban a párbeszéd résztvevői az általuk elővezetett nyelvi szituációknak nem urai, hanem annak céljához alkalmazkodó alakítói, kivitelezői.” Hogy miként irányítja a nyelv a beszélőt, arra a nyelvjáték lehet a legjobb példa. Hiszen az, a létrejövő nyelvi

A Móricz-novellák elbeszélői és szereplői nézőpontjában egybejárása, s ennek velejárójaként az egyenes és függőbeszéd összeolvadása nemcsak azt a következtetést vonhatja maga után, hogy ezen „szintézis így a szereplői tudat feltétlenségének hatását kelti, mely az elbeszélői szintet is átjárva uralkodik a szituáción...” Ennek ellenkezőjét is magában hordozhatja, melynek következtében nem egyértelműsíthető, kinek a nézőpontja uralkodik a szövegben.

konstrukciókban a szubjektum hagyományos értelemadó szerepét átforgatja és korlátozza.

Az *Ősformák jelenidőben* mindenképpen fontos továbblépést jelent a kötetben értelmezett művek befogadástörténetében. Az elemzések beszédmódja az európai analitikus esszé legjobb hagyományait követi. Eisemann György gondolatkísérleteiben figyelemreméltó fölismeréseket olvashatunk a romantika után keletkezett irodalmak és a mitopoetikus gondolkodás közötti hatástörténeti viszonyokról.

Eisemann György: *Ősformák jelenidőben*. Orpheusz könyvek, Bp. 1995.

Felkai Piroska